**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.35>

ГРЕБЕНЮК М.О.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УДО УКРАЇНИ**

У статті розкриваються деякі психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців УДО України. Автор розкриває сутність психологічних процесів, що супроводжують професійну діяльність військовослужбовців УДО України. З'ясовано, що професійна психологічна підготовка повинна передбачати формування знання та навичок щодо усіх перерахованих вище умов. Проте вирішальним все ж є володіння суб'єктивними умовами, і підготовка повинна, перш за все, бути спрямована на опрацюваність комплексу психологічних засобів та прийомів професійної діяльності, а також доцільної рольової поведінки охоронця. Визначено, що основними завданнями професійно-психологічної підготовки військовослужбовців УДО України виступають: озброєння фахівців прикладними психологічними знаннями, необхідними для осмислених дій у психологічно насичених умовах рішення задач; формування професійно-психологічних навичок і умінь; професійний розвиток психологічних якостей, важливих для успішного здійснення професійної діяльності; підвищення професійно-психологічної стійкості; загартування всіх професійних навичок і умінь психологічними труднощами, максимально наближеними до реальних службових, оперативно-службових і службово-бойових ситуацій; розвиток професійно-психологічної орієнтованості особи, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичці до виявлення і урахування психологічних аспектів під час виконання будь-яких професійних дій. Зроблено висновки, що основними чинниками вдосконалення професійної діяльності військовослужбовців Управління державної охорони України є, по-перше, наявність переліку професійно-значущих якостей, що повинні відповідати вимогам професійної діяльності згідно з її структурними та функціональними компонентами; по-друге, організація доцільного та науково обґрунтованого професійного психологічного відбору за критеріями, визначеними у психограмах спеціалізованих напрямів діяльності; по-третє, здійснення цілеспрямованої спеціальної професійної психологічної підготовки, орієнтованої на формування професійної підготовленості та психологічної готовності охоронця не лише як функціонально досконалого виконавця, а й із урахуванням потенціалу його особистісного зростання та розвитку.

Ключові слова: охоронна діяльність, професійно-психологічна підготовка, спеціальні психологічні знання.

The article reveals some psychological peculiarities of professional activity of military servicemen of Ukraine. The author reveals the essence of psychological processes that accompany the professional activity of military servicemen of the Ukrainian Armed Forces. It has been found that professional psychological training should include the formation of knowledge and skills in all of the above conditions. However, decisive is the possession of subjective conditions, and training should first and foremost be focused on

the development of a complex of psychological means and techniques of professional activity, as well as the appropriate role behavior of the guard. It is determined that the main tasks of the professional and psychological training of the UDO servicemen are: arming specialists with applied psychological knowledge necessary for meaningful actions in psychologically saturated conditions of solving problems; formation of professional-psychological skills and abilities; professional development of psychological qualities that are important for successful pursuit of professional activity; increase of professional and psychological stability; hardening of all professional skills and abilities with psychological difficulties, which are as close as possible to real service, operational-service and service-combat situations; development of professional-psychological orientation of a person, which is expressed in constant attention, desire, habit to identify and take into account psychological aspects in the performance of any professional actions. It is concluded that the main factors for improving the professional activity of military personnel of the State Security Service of Ukraine are, first, the availability of a list of professionally significant qualities that must meet the requirements of professional activity according to its structural and functional components; secondly, the organization of reasonable and scientifically-based professional psychological selection according to the criteria defined in the psychograms of specialized activities; third, the implementation of purposeful special professional psychological training, focused on the formation of professional readiness and psychological readiness of the guard not only as a functionally perfect performer, but also taking into account the potential of his personal growth and development.

Key words: *protection, professional and psychological training, special psychology.*

Вступ. Як свідчать дослідження в галузі психології праці, структуру професійної майстерності складають два компоненти: професійна навченість та психологічна підготовленість. Професійну навченість фахівця утворює сума професійних знань, вмінь та навичок, якими він володіє. Психологічна підготовленість – це сукупність сформованих та розвинених психологічних характеристик, які відповідають психологічним особливостям професійної діяльності та створюють необхідну внутрішню умову її успішного здійснення.

Результати дослідження. Охоронна діяльність є основною діяльністю військовослужбовців УДО України. Її головна мета – забезпечення нормального функціонування органів державної влади України та безпеки посадових осіб, визначених законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»

Зміст охоронної діяльності полягає в ретельному спостереженні за охоронними об'єктами і припиненні протиправних посягань на них.

Особливими умовами охоронної діяльності часто є ізоляція під час несення служби, знаходження в закритому приміщенні і наявність стресової напруженості у зв'язку з очікуванням злочинного нападу на об'єкт діяльності.

Істотними для успішного виконання посадових обов'язків військовослужбовцями вважаються такі якості:

- спостережливість і увага (стійкість уваги; розподіл уваги; хороший обсяг уваги; вміння бачити малопомітні зміни на об'єкті, що охороняється тощо);
- емоційні і вольові якості (емоційна стійкість; самовладання; завзятість у подоланні труднощів; висока активність; відповідальність; самокритичність і т.п.);
- інтелектуальні якості (вміння вибрати з декількох варіантів рішення оптимальний);
- здатність прийняти рішення у випадку недоліку інформації; вміння визначити обсяг інформації, потрібний для прийняття рішення;
- комунікативні якості (здатність знайти доцільну, залежно від ситуації, форму спілкування; вміння узгоджено діяти з іншими військовослужбовцями і т.п.);
- якості пам'яті (хороша пам'ять на зовнішність і поведінку людини; відмінна моторна та оперативна пам'ять; здатність протягом тривалого часу утримувати в пам'яті значну кількість інформації; хороша зорова пам'ять на обстановку на об'єкті, який охороняється);
- моторні якості (швидкодія в умовах дефіциту часу; швидка реакція на несподівані подразники).

До основних психогенних факторів, які здійснюють суттєвий психологічний вплив на військовослужбовців УДО, відносяться:

- велика значущість вирішуваних професійних завдань;
- висока відповідальність прийняття рішень та їхнього виконання;
- значні об'єктивні труднощі під час виконання завдань;
- висока ціна помилок та їхніх наслідків;
- ризик, небезпека, уражуючі фактори (агресивність, озброєність правопорушників тощо);
- дефіцит часу, значна інтенсивність діяльності, її тривалість, відсутність достатнього часу на відпочинок;
- раптовість подій, новизна, незвичність обставин, які складаються;
- перешкоди в діяльності (суб'єктивні – протидія зацікавлених осіб; об'єктивні – кліматичні, техногенні, ергономічні);
- неприємні (етико-психологічні та фізіологічні) враження;
- напруженість взаємин із суспільним оточенням в межах службових колективів та поза-службового соціуму;
- конфліктність професійного спілкування у штатних та позаштатних службових ситуаціях (образи, провокації, психологічний тиск та пресинг);
- тривале напружене очікування, різкий перехід до ускладненої обстановки, зростання та інтенсивність напруженості, що потребує постійної пильності та внутрішньої готовності.

У залежності від індивідуально-психологічних параметрів особистості та ступеня професійно-психологічної підготовленості дія зазначених факторів може призводити як до позитивних, так і до негативних наслідків в організації та виконанні професійної діяльності.

До позитивних наслідків слід віднести:

- 1) активізацію почуття обов'язку та відповідальності – реакція достатньою мірою морально-но та психологічно підготовленого охоронця;
- 2) мобілізованість – активізація ділових мотивів та спонук, прояв позитивного особистісного потенціалу, концентрація зусиль;
- 3) заповзятість, азарт – переживання емоційного та професійного інтересу до подолання труднощів та перешкод, бажання довести власну спроможність;
- 4) підвищення пильності та готовності до реагування на зміни обстановки;
- 5) прискорення реакцій, загострення уваги, пам'яті та мислення.

До негативних наслідків, які суттєво знижують потенціал ефективності службової діяльності, відносяться:

- 1) хвилювання, невпевненість, тривожність;
- 2) безтурботність у недооцінці труднощів та можливості невдачі, недостатня пильність та уважність;
- 3) ейфоричність – стан невинуватості позитивної емоційності, гіпертимність, які призводять до зниження пильності, реальної оцінки ситуації та готовності до труднощів і небезпек;
- 4) страх невдачі, відповідальності, домінування мотивації уникання над мотивом досягнення, готовність до поразки;
- 5) загострене почуття самозбереження, страх щодо життя та власного здоров'я;
- 6) розгубленість, дезадаптація, загальмованість, замежове гальмування реакцій;
- 7) нерозуміння плину подій, зниження інтелектуального та творчого компонентів, загострення алогічності мислення;
- 8) зниження активності, відчуття слабкості, виснаженості, неадекватна втома;
- 9) зниження наполегливості та готовності до протидії.

Прагнення підготувати військовослужбовців УДО України до складних психологічних умов професійної діяльності є цілком властивим практиці їхньої підготовки. Є декілька обставин, які з особливою гостротою ставлять у сучасних умовах проблему поліпшення психологічної підготовки військовослужбовців. Процеси розвитку нашого суспільства вимагають відмови від односторонньої орієнтації на силові методи й оволодіння сучасними психологічними, педагогічними, етичними методами роботи з громадянами. З іншого боку, узагальнення досвіду підготовки і рівень розвитку юридичної психології дозволяють вивести професійну підготовку на сучасний рівень, досягати високих результатів у стислі терміни. Експериментально встановлено, що молодий фахівець, який пройшов повний курс правильно організованої професійно-психологічної підготовки, за 4-6 місяців досягає рівня відповідної майстерності, яка без цього стихійно, поступово, шляхом проб і помилок на основі позитивних і гірких уроків правоохоронної діяльності виникає у практика лише через роки. В умовах значної плінності кадрів у правоохоронних органах і Управлінні державної охорони зокрема важко недооцінити значущість використання такої можливості.

Отже, основними завданнями професійно-психологічної підготовки військовослужбовців УДО України виступають:

- озброєння фахівців прикладними психологічними знаннями, необхідними для осмислених дій у психологічно насичених умовах рішення задач;
- формування професійно-психологічних навичок і умінь (аналітико-психологічних, техніко-психологічних і тактико-психологічних);
- професійний розвиток психологічних якостей (здібностей), важливих для успішного здійснення професійної діяльності;
- підвищення професійно-психологічної стійкості;
- загартування усіх професійних навичок і вмінь психологічними труднощами, максимально наближеними до реальних службових, оперативно-службових і службово-бойових ситуацій;
- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особи, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичці до виявлення й урахування психологічних аспектів під час виконання будь-яких професійних дій. Ці завдання визначають і основний зміст професійно-психологічної підготовки.

Не підлягає сумніву, що основним фактором, який забезпечує ефективність професійної діяльності охоронців, є їхня професійна підготовленість, у тому числі психологічна. У свою чергу, професійна психологічна підготовленість фахівців формується шляхом організації особливо-го психолого-педагогічного процесу, який визначається як професійна психологічна підготовка.

Змістом психологічної підготовки є формування, вдосконалення та підтримання на належному рівні:

- професійно-психологічної орієнтованості особистості охоронців як особливої якості;
- професійно розвинених психологічних якостей (професійної спостережливості, пам'яті, мислення, уважності тощо);
- спроможності до урахування об'єктивних та суб'єктивних аспектів під час виконання службових обов'язків;
- психологічної стійкості та сталості.

Професійно-психологічна орієнтованість передбачає наявність постійного інтересу до професійної діяльності, бажання постійно поглиблювати знання про неї та вдосконалювати свою майстерність, глибоко усвідомлену позитивну оцінку професійної діяльності. Відсутність цієї орієнтованості психологічно відсторонює військовослужбовців від діяльності, припускає формальне до неї ставлення, а відтак і можливість невиконання, помилки та невдачі.

Професійно розвинені психологічні якості передбачають наявність професійно орієнтованих уважності, спостережливості, пам'яті, мислення, уяви, чутливості.

Урахування різних аспектів під час виконання службових обов'язків – це, по суті, знання та володіння полімодальністю умов, у яких виконується професійна діяльність і якими є:

1) об'єктні умови – відповідність професійної дії та прийому психології осіб та груп, які виступають в якості об'єктів службової діяльності; відповідність дій задачам отримання необхідного психологічного результату та ефекту (модифікація поведінки об'єктів службового інтересу охоронця);

2) обставинні умови – відповідність реагування та дії психологічним параметрам часу та місця, наявність чи відсутність біологічних, соціальних чи матеріальних об'єктів, зумовленість взаємодії з ними потребами доцільної службової поведінки;

3) суб'єктні умови – параметри, які характеризують власне особистість охоронця, її індивідуально-психологічні структурні компоненти, своєрідність та неповторність індивідуальності професіонала, його особистісний потенціал у професійній діяльності.

Звичайно, професійна психологічна підготовка повинна передбачати формування знання та навичок щодо всіх перерахованих вище умов. Проте вирішальним все ж є володіння суб'єктивними умовами, і підготовка повинна, перш за все, бути спрямована на опрацюваність комплексу психологічних засобів та прийомів професійної діяльності, а також доцільної рольової поведінки охоронця (конспіративно-рольової, особистісно-рольової та ціле-рольової). Саме це зумовлює професіоналізм охоронця щодо техніки поведінки (орієнтування в ситуації, складання психологічного портрету об'єктів, актуалізація особистісного потенціалу в ситуації) та її тактики (професійна спостережливості, встановлення психологічного контакту, діагностики омани та намірів об'єктів, реалізація психологічного впливу).

І нарешті, психологічна стійкість та сталість передбачає формування спроможності самовладання, саморегуляції та самоконтролю – властивості не піддаватись несприятливим психо-

логічним обставинам та впливам, здатності до гнучкості та модифікації поведінки, до перерозподілу внутрішнього психофізіологічного та особистісного ресурсу.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити, що основними чинниками вдосконалення професійної діяльності військовослужбовців УДО України є, по-перше, наявність переліку професійно-значущих якостей, що повинні відповідати вимогам професійної діяльності згідно з її структурними та функціональними компонентами; по-друге, організація доцільного та науково обгрунтованого професійного психологічного відбору за критеріями, визначеними в психограмах спеціалізованих напрямів діяльності; по-третє, здійснення цілеспрямованої спеціальної професійної психологічної підготовки, орієнтованої на формування професійної підготовленості та психологічної готовності охоронця не лише як функціонально досконалого виконавця, а й з урахуванням потенціалу його особистісного зростання та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Дяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 173 с.
2. Корж П. Негосударственная безопасность : руководство по подготовке профессиональных телохранителей. Ростов-н/Д : Феникс, 2002. 448 с.
3. Соломон Р. Емоційна травма після перестрілки. *Журнал практичного психолога*. Киев, 1996. № 2. С. 12–16.
4. Шишкин А. Признаки подготовки террористического акта против охраняемого лица и противодействие преступному замыслу. *Телохранитель*. 1996. № 6. С. 28–31.

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.36>

ГРЯНКА Г.В.

**ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКА ВЧИНЯЄ КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ
НА ПАСАЖИРСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ, ТА ЇЇ ЖЕРТВА**

Стаття присвячена вивченню особи злочинця, який вчинив корисливий злочин на пасажирському залізничному транспорті, та його жертві. На основі аналізу наукових підходів, матеріалів слідчої та судової практики, норм чинного законодавства України автором проаналізовано особу злочинця як елемент криминологічної характеристики злочинів на залізничному транспорті, здійснено спробу його класифікації, а також досліджено окремі категорії корисливих злочинців. У залежності від особистісних характеристик, що ведуть до віктимної активності, в роботі виділяються види жертв злочину на пасажирському залізничному транспорті. З'ясовано, що комплексний підхід до вивчення особи злочинця неможливий без виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню корисливих злочинів на пасажирському залізничному транспорті, поряд із «особистісними» факторами необхідно «звернути увагу і на ті об'єктивні умови, що дають можливість дослідити поведінку злочинця та суспільно-небезпечні наслідки». Визначено, що одним із основних напрямів діяльності правоохоронних органів із запобігання злочинності на залізничному пасажирському транспорті є запобігання і розкриття корисливих злочинів у пасажирських потягах. Кількість цих злочинів, за свідченням даних кримінальної статистики, за останній час значно зросло. Корисливі злочини в потягах складають майже половину від усіх корисливих злочинів на транспорті, які реєструються. Зроблено висновок, що особа, яка стала жертвою корисливого злочину на заліз-

© ГРЯНКА Г.В. — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики (Київський інститут інтелектуальної власності і права Національного університету «Одеська юридична академія»)